

Українські мотиви та фольклор у збірці Гоголя «Вечори на хуторі біля Диканьки»

Анжеліка Ломака
Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля
Луганськ, Україна

Анотація. Дана наукова робота присвячена аналізу творчості М.В. Гоголя у контексті впливу української культури. Метою дослідження є визначення особливостей зображення української ментальності та фольклору у збірці Гоголя «Вечори на хуторі біля Диканьки». Для досягнення поставленої мети у роботі використовуються методи, які дозволяють отримати багатоаспектну інформацію про предмет дослідження. Зокрема, це теоретичний метод: аналіз літературознавчої, мистецтвознавчої, методичної літератури з теми дослідження. Незважаючи на велику кількість досліджень, тема характеристики українських мотивів у творах Гоголя розкрита не повністю та вимагає подальшого доповнення та розширення. Тому аналіз методів та засобів зображення України письменником у «Вечорах на хуторі біля Диканьки» дає змогу визначити їх властивості й специфіку. Характеристика Гоголя через призму його любові до України дозволяє відкрити нові грані в його творчості й особистості.

Ключові слова: українська культура, фольклор, народні пісні, легенди, фантастика

Ukrainian Motifs and Folklore in Gogol's *Evenings on a Farm Near Dikanka*

Anzhelika Lomaka
Volodymyr Dahl East Ukrainian National University
Luhansk, Ukraine

Abstract. The present research paper is devoted to the analysis of M.V. Gogol's creative work in the context of the influence of Ukrainian culture. The purpose of the study is to define the specificity of the representation of Ukrainian mentality and folklore in Gogol's *Evenings on a Farm Near Dikanka*. To achieve this purpose, the paper uses methods for obtaining the multidimensional information on the research subject. In particular, these include theoretical methods, namely the analysis of literary, artistic and methodological works on the research question. Despite the large number of studies, the theme of the characteristics of Ukrainian motifs in Gogol's works is not fully disclosed and requires further elaboration and expansion. Therefore, the analysis of the methods and means of Ukraine's representation by Gogol in *Evenings on a Farm Near Dikanka* makes it possible to determine their properties and specifics. The characterization of Gogol through the prism of his love for Ukraine makes it possible to discover new sides in his creative work and personality.

Key words: Ukrainian culture, folklore, folk songs, legends, fiction

Вступ

Творчість Миколи Васильовича Гоголя є одним з найвідоміших явищ української та російської художньої культури. Письменник вражає не одне покоління читачів і літературознавців унікальними та несподіваними сюжетами, таємничістю творчості, у якій життя постає в усьому розмаїтті його проявів – смішному й сумному, трагічному й комічному, прекрасному й нищому, фантастичному й буденному.

Слава Гоголя вийшла далеко за межі українського та російського культурного простору. Пам'ять про великого письменника шанується в багатьох країнах світу. Його твори перекладені багатьма мовами.

Гоголівський вплив на український і російський літературний процес є незаперечним. Його творчість акумулювала в собі народну енергетику, народні думи і сподівання й слугує нині животворним джерелом для обох культур – української та російської.

Письменник, використовуючи український фольклор, відтворив увесь комплекс національних переказів у збірці «Вечори на хуторі біля Диканьки», в яких зібрані головні українські архетипи. Тут і зачароване місце, і русалки, і страшні карпатські казки про неблаганних месників, чиє прокляття діє аж до дев'ятого коліна, і чорнобриві скандальні красуні, що ставлять перед хлопцями нездійсненні завдання. Твір, хоч і написаний російською, але зберігає мелодику української мови.

Ця робота присвячена дослідженню творчості М.В. Гоголя саме у контексті впливу української культури на його творчість. Характеристика Гоголя через призму його любові до України дозволяє відкрити нові грані в його творчості й особистості та побачити, наскільки невичерпні можливості діалогу з ним. Ця ознака у свою чергу встановлює теоретичну значущість для літературознавчої галузі й обумовлює вибір теми.

Енергетика тексту Гоголя, надзвичайне стилістичне відчуття слова, новаторський підхід до відображення образу українського народу і великий запас ключових філософсько-світоглядних ідей, який можна вважати соціальною та культурною репрезентацією української ментальності, змушують читачів і літераторів уже близько півтора століття все дедалі більше поглиблюватися у його творчість. Тому тема роботи актуальна й сьогодні.

По-перше, в Україні в 70-80-их роках ХХ ст. започатковано Гоголівські читання, які зараз проводяться в Ніжині, Полтаві, Закарпатті та багато інших міст. Однією з тем дискусій є саме тема впливу української культури на творчість Гоголя та специфіка зображення українських мотивів у його творах.

По-друге, Гоголю присвячують симпозіуми, конференції та семінари по всьому світу. Наприклад, у Кореї в 2009 році пройшла конференція, присвячена 200-річчю з дня народження Миколи Васильовича Гоголя. У січні того ж року – міжнародна наукова конференція викладачів та аспірантів у місті Новокузнецьку, одним із основних напрямків якої був «Гоголь в історії російської та зарубіжної літератури» (Ніколенко, 2006).

По-третє, про Гоголя написано десятки монографій, книг, статей. Ще Петров (1884) в «*Очерках истории украинской литературы XIX века*» стверджував думку про Гоголя як українського письменника. Стронецький (2004) теж досліджував українську тематику й мову його творів. В есе «Малоросійство» Маланюк (1959) звертався до образу Гоголя неодноразово, відносячи його до української культури. Скуратівський (1996) відзначає важливу роль письменника в становленні новоукраїнської літератури. Осмисленню гоголівського спадку в контексті української літератури ХІХ ст. приділяє багато уваги Крутикова (1992) у своїх книгах «Наукова думка» і «Гоголь та українська література (30-80-ті роки ХІХ сторіччя)», де вона характеризує українські повісті Гоголя, зокрема «Вечори на хуторі біля Диканьки». Також аналізу творчості та життя Гоголя присвятили свої роботи такі дослідники, як Хоменко (2008), Михед (2006), Степаненко та Єнко (2006), Луцький (2002), Грабович (1994), Ковальчук (1997), Боровик (2006), Варламова (2006), Звизняцковський (2006), Костина (2006), Манн (1994).

Незважаючи на велику кількість досліджень, тема характеристики українських мотивів у творах Гоголя розкрита не повністю та вимагає подальшого доповнення та

розширення. Тому аналіз методів та засобів зображення України письменником у «Вечорах на хуторі біля Диканьки» дає змогу визначити їх властивості й специфіку.

Метою дослідження є специфіка зображення української культури та фольклору у збірці «Вечори на хуторі біля Диканьки» М. Гоголя.

Для досягнення поставленої мети у роботі використовуються методи, які дозволяють отримати багатоаспектну інформацію про предмет дослідження. Зокрема, це теоретичний метод: аналіз літературознавчої, мистецтвознавчої, методичної літератури з теми дослідження.

Специфіка українського фольклору у збірці «Вечори на хуторі біля Диканьки»

Україна в житті та творчості Миколи Васильовича Гоголя

Проймає більше двохсот років з дня народження М.В. Гоголя, але його життя й творчість досі є темою гострої полеміки і фантазувань, перемішаних легендами та таємницями. Багато років ведуться літературознавчі дискусії: Гоголь – російський чи український письменник.

Протягом всього життя Гоголь звертався до української тематики і, бувало, навіщав свою батьківщину, коли становилося туго на душі. Він і друг своєму М. Максимовичу писав: *«Туда, туда! в Киев! в древний, в прекрасный Киев! Он наш, он не их, неправда? Там, или вокруг него, деялись дела старины нашей...»* (Воропаєв, н.д.). Але найбільший інтерес він проявляв до явища козацтва та в своїх творах намагався висвітлити природу козацької України: *«... народ воинственный, сильный своим соединением, народ отчаянный, которого вся жизнь была бы повита и взлелеяна войною...»* (Гоголь, 1835).

«Микола Гоголь – українець за походженням та характером більшості своїх творів, що писав російською. Письменник, що прославився як український романтик і російський реаліст або точніше сатирик», – наголошує Томенко (2009), дослідник творчості Гоголя.

Відомий російський літературознавець Д. Овсяніко-Куликовський писав, що у своєму циклі творів Гоголь виступає письменником не стільки загальноруським, скільки українським: *«Он был тогда – в этих произведениях – писателем местным, украинским, но обращающимся к широкой всероссийской публике, чтобы рассказать ей о преданиях своей родины, о героических временах казачества, о жизни старомодных малороссийских помещиков, о нравах захолустных городков Полтавщины. Сюда не применимо выражение: «здесь русский дух, здесь Русью пахнет»: здесь пахнет Украиной...»* (Томенко, 2009).

Згідно з багатьма вченими, в творчості Гоголя домінував український романтизм і бажання ознайомити російське та світове суспільство з історією *«вольного рыцарского народа»*, *«воинственного народа, означенного совершенною оригинальностью характера и подвигов»*, з його поетичною душею та неповторною природою (Томенко, 2009). У своїх творах Гоголь практично сформував своєрідний український національний міф: «Гоголівська Україна в XIX столітті була представлена як країна з високою народною культурою побуту, унікальною природою та героїчним минулим» (Томенко, 2009).

Відомий український письменник і літератор П. Куліш писав, що Гоголь народився в сімействі, відокремленому тільки одним або двома поколіннями від епохи козацьких війн (Томенко, 2009). Рід письменника справді заслуговує особливої уваги. Дід Опанас оповідав, що їхнім прародичом був Остап-Андрій Гоголь, полковник доби Хмельниччини. Історик Оглоблин (1967) також писав, що в їх роді були предки гетьмана

Петра Дорошенка і Івана Скоропадського. Батько Миколи Гоголя Василь Опанасович Гоголь-Яновський теж був письменником. Він усіляко підтримував і популяризував культуру українського народу (Томенко, 2009).

Ще навчаючись у Ніжинській гімназії вищих наук, Гоголь відкрив у себе талант до мистецтва, найбільше він захоплювався малюванням і музикою. Проте любов до театру залишалася його безперечною пристрастю та талановитістю. Гоголь дуже захоплювався виставами, в чому батько його підтримував і допомагав.

В роки навчання в гімназії Гоголь цікавився справдішнім життям народу. Він їздив до різних міст, пізнавав звички та традиції народу, відвідував селянські весілля та завів «Книгу всякої всячини або підручну енциклопедію», в яку заносив події з життя народу та якою згодом активно користувався у своїх роботах.

Гоголь захоплювався темою історії свого краю й України в цілому, а також планував надрукувати «Историю Малороссии» в декількох домах, але лише одна частина побачила світ – «Взгляд на становление Малороссии». Вона характеризується не тільки емоційним характером викладу історії українського народу, але й етнопсихологічною та геополітичною варіантом представлення місця й ролі української історії. І хоча Гоголь не здійснив свій план, йому вдалося зобразити літературну, емоційну та творчу історію України в своїх творах.

Роль українських пісень та легенд у збірці Гоголя

В основі найвизначніших робіт Миколи Гоголя лежать традиції українського народу, які він гарно знав і на яких зріс. Також письменник проймається необхідністю класифікації та розповсюдження народних пісень України. Згідно з Г. Георгієвським та М. Сперанським, кількість відомих нам пісень, зібраних Гоголем, становить до 477; а у цілій збірці письменника їх було більше ніж тисяча (Томенко, 2009).

Знайомі та друзі відзначають, що Гоголь не лише збирав українські пісні, але й добре знав та захоплювався ними. О. Бодяньський розказував, що було таке, коли Гоголь навіть набридав друзям своєю захопленістю: «... иной куплет повторял раз тридцать сряду, в каком-то поэтическом забытьи, пока наконец надоедал, самым страстным любителем малороссийских песен, и земляки останавливали его словами: «Годи, Миколо, годи!»» (Томенко, 2009).

Вже з перших слів «Вечорів на хуторі біля Диканьки» вгадується закоханість Гоголя в пісенність, його схильність до перебільшень, висока вразливість його натури. Це – не прозаїчна мова, це – поезія. Пригадаємо рядки того ж «Сорочинського ярмарку»: «Шум, гром, хохот, песни слышались тише и тише. Смычок умирал, слабея и теряя неясные звуки в пустоте воздуха. Еще слышлось где-то топанье и что-то похожее на ропот отдаленного моря, и скоро всё стало пусто и глухо. Не так ли и радость, прекрасная и непостоянная гостья, улетает от нас, и напрасно одинокий звук думает выразить веселье. В собственном эхе слышит уже он грусть и пустыню и дико внемлет ему» (Гоголь, 1982, с.34).

Гоголь широко користувався українськими народними піснями при створенні поетичних та ліричних образів дівчат: Оксани («Ніч перед Різдвом»), Ганни («Травнева ніч»), Параски («Сорочинський ярмарок»). Так, Параска співає:

Зеленький барвіночку,

Стелися низенько!

А ти, милий, чорнобривий,

Присунься близенько! (Гоголь, 1982, с.33)

У Гоголя і в поясненнях закоханих можна знайти звернення до народних пісень. Наприклад, ліричний та пісенний початок відчувається в розмові Левко та Ганни у творі «Майська ніч». Промова Левко до коханої, повна ніжності і ласки, співуча, мов пісня:

«Не бойся: никого нет. Вечер тепел...» (Гоголь, 1982, с.50). Це пояснення Левко з Ганною сходиться до народної пісні «Сонце низенько, вечір близенько».

Установка на пісенність задається ще в зачинові повісті: «Звонкая песня лилась рекою по улицам села (...) Уже и сумерки; а песни все не утихали. С бандурою в руках пробирался ускользнувший от пещельников молодой козак Левко, сын сельского головы» (Гоголь, 1982, с.49). Левко викликає свою кохану Ганну за допомоги пісні. Він співає під вікнами коханої народну українську пісню «Сонце низенько, вечір близенько». Закінчивши пісню, Левко звертається до Ганни вже своїми словами, в яких, однак, він фактично відтворює в прозі основний зміст пісні. Порівняємо її справжній текст, з якого Гоголь цитує в «Травневій ночі» тільки перші два рядки, з репліками Левко:

Текст пісні: «Ой, вийди, вийди, серденько Галю» (Українські народні пісні про кохання, н.д.);

Слова Левко: «Галю! Галю! ты спишь или не хочешь ко мне выйти?» (Гоголь, 1982, с.50).

Текст пісні: «Серденько, рибонько, дорогой Кришталь!» (Українські народні пісні про кохання, н.д.);

Слова Левко: «Сердце мое, рыбка моя, ожерелье!» (Гоголь, 1982, с.50).

З порівняння видно, що в словах Левко, по суті, представлений прозаїчний, російськомовний, літературно оброблений варіант української народної пісні. Гоголь вводить навіть колискову пісню у повість «Страшна помста», яка пов'язана з козацькою славою:

Люли, люли, люли!

Люли, сынку, люли!

Да вырастай, вырастай в забаву!

Козачеству на славу,

Вороженькам в расправу! (Гоголь, 1982, с.131)

Скільки тільки не відбувається таємниць і казкових чудес у ніч перед Різдвом, та народ все одно не сумує. Згадаймо про різдвяні народні звичаї. Улюбленою розвагою у святвечір напередодні Різдва було колядування. Так Гоголь барвисто описує цей український звичай в творі «Ніч перед Різдвом». Молодь ходила селом та співала колядки, в яких бажала господарям благополуччя, а ті у відповідь обдаровували їх хто чим може – грошима, смачною їжею. Чим рясніше частування, тим ситніше повинен бути майбутній рік.

Гоголь виріс на українських народних піснях та казках і зміг чудово передати цю атмосферу в збірці «Вечори на хуторі біля Диканьки», адже він розумів, що українська пісня – душа українського народу.

Відомо, що казки та легенди відображають характер народу. Українські казки є страшними й чаруючими водночас, в них іноді не винагороджується відкрито добро, втім однаково за погані та добрі вчинки приходиться розплата. Наприклад, в основі повісті «Майська ніч, або Утоплена» лежать багато легенд про безвинно загиблих, русалок. Повість «Вечір напередодні Івана Купала» теж побудована на основі легенд, нав'язана Гоголю українськими переказами та легендами про папороть, що розквітає в ніч на Івана Купала та може відкрити усі скарби людині. А повість «Сорочинський ярмарок» навіть починається з епіграфу із стародавньої легенди:

Мені нудно в хаті жити.

Ой, вези ж мене із дому,

Де багацько грому, грому,

Де гопцюють все дівки,

Де гуляють парубки! (Гоголь, 1982, с.11)

В неї ж Гоголь використовує слова з давньої української комедії: «Що, боже, ти мій господи! чого нема на тому ярмарку! колеса, скло, дьоготь, тютюн, ремінь, цибуля, крамарі всякі... так що хоч би в кишені було рублів із тридцять, то й тоді б не закупив усієї ярмарки» (Гоголь, 1982, с.15), «Цур тобі, пек тобі, сатанинське наважденіє!» (Гоголь, 1982, с.28).

У «Вечорах ...» використані рядки з творів відомих українських письменників: «Енеїди» Котляревського: «Чи бачиш, він який парнище? На світі трохи єсть таких. Сивуху так, мов брагу, хлище!» (Гоголь, 1982, с.16), «...Піджав хвіст, мов собака, мов Каїн, затрусивсь увесь; із носа потекла табака» (Гоголь, 1982, с.26); «Пан та собака» Артемовського-Гулака: «*Чим, люди добрі, так оце я провинився? За то глузуєте? сказав наш неборак, за що знущаєтесь ви надо мною так? За що, за що? сказав та й попустив патьоки, Патьоки гірких сліз, узявшись за боки*» (Гоголь, 1982, с.30).

Ось такі українські легенди, звичаї, міфи, перекази та вірування нуртували в гоголівських повістях. Саме вона розкрила національний дух народу, його колективну силу.

Містика та фантастика у «Вечорах на хуторі біля Диканьки»: проблематика зла

Протягом довгого часу мотив боротьби добра і зла та Бога і диявола був ключовим у народної творчості всіх культур. Фантастичні деталі у творах М. Гоголя – один із засобів гумористичного відображення вад суспільства та підтвердження реалістичних начал у житті. Гоголівська фантастика також заснована на двох полярних основах – добро та зло, божеський та диявольський, проте вся добра фантастика пов'язана з «нечистою силою».

Речі та гроші інколи бачаться дійсними, жвавими, тоді коли людина стає схожою на мертві речі, так же само як кум, дяк чи Чуб, які внаслідок підступам чорта перетворюються на кулі. Івану Федоровичу Шпоньці сниться сон, ніби він одружений, «*что жена вовсе не человек, а какая-то шерстяная материя; что он в Могилеве приходит в лавку к купцу. «Какой прикажете материи? - говорит купец. - Вы возьмите жены, это самая модная материя! очень добротная! из нее все теперь шьют себе сюртуки*». Купец меряет и режет жену» (Гоголь, 1982, с.183).

Дівчини теж корисливі. Побачивши у себе Вакулу, Оксана, насамперед, цікавиться, чи готова її скриня, і вимагає собі царицині черевички. Подібно червоній свиті, ці черевички грають у повісті важливу роль, змушуючи Вакулу на чорті подорожувати до Петербурга і там випрошувати їх у цариці. Черевички – в центрі сюжету точно так само, як червона свитка і червінці Басаврюка. У жінках щось відьомське. Левко стверджує: «*Видно, правду говорят люди, что у девушек сидит черт, подстрекающий их любопытство*» (Гоголь, 1982, с.52).

Відьми, чорти – дуже корисливі, прихильні до багатства, до грошей. Відьма-мачуха у «Травневій ночі» змушує падчерку працювати на себе, позбавляє її шматка хліба, виганяє з дому босою.

У «Втраченій грамоті» Шинкар радить дідові заpastися для нечистої сили грошима: «*Ты понимаешь, это добро и дьяволы и люди любят*» (Гоголь, 1982, с.79). Насправді, коли дідові знадобилося потрапити в пекло, бісам і всяким харям довелося дати грошей.

У «Вечорі напередодні Івана Купала» старожитнє хутірське життя губить теж «людина – не людина, чаклун – не чаклун, а може й того гірше, якийсь Басаврюк», який не шкодує грошей, подарунків (Чирка, 2008). Він зачарував Петруся. Петрусеві полюбилася красуня Пидорка, дочка старого і багатого Коржа. Петрусь – бідняк, і Корж не погоджується видати дівчину за нього. Басаврюк розбудив в Петрусеві жадібність до багатства; в ніч на Івана Купала Петрусь вирушає до лісу за скарбом разом з

Басаврюком, але, щоб заволодіти скарбом, треба вбити безневинне дитя, Івася, брата Пидорки. Петрусь вбиває Івася, отримує скарб, одружується на Пидорці, але потім втрачає душевний спокій, сходить з розуму, згоряє в хаті. Мішки з червінцями перетворюються на купу битих черепків.

У творі «Ніч перед Різдрвом» відьма Солоха зазіхає на пожиток Чуба: *«В сундуках у Чуба водилось много полотна, жупанов и старинных кунтушей с золотыми галунами: покойная жена его была щеголиха. В огороде, кроме маку, капусты, подсолнечников, засевалось еще каждый год две нивы табаку. Все это Солоха находила не лишним присоединить к своему хозяйству, заранее размышляя о том, какой оно примет порядок, когда перейдет в ее руки»* (Гоголь, 1982, с.98). Чорт не може втерпіти і краде з неба місяць, а коли коваль Вакула зловив його, він, перш за все, пискнув: *«денег дам, сколько хочешь»* (Гоголь, 1982, с.110).

У «Страшній помсті» Данило Бурульбаш говорить про чаклуна, який живе в замку: *«Он не без золота и всякого добра. Вот где живет этот дьявол! Если у него водится золото... Мы сейчас будем плыть мимо крестов - это кладбище! тут гниют его нечистые деды. Говорят, они все готовы были себя продать за денежку сатане с душою и ободранными жупанами»* (Гоголь, 1982, с.130). Страшні злочини чаклуна, вбивство Данила, онука, дочки, схимника, пристрасть до кровозмішення ведуть свій початок від жадібності Петро, від його багатства.

У «Зачарованому місці» дід марно намагається дістати скарб; його водять за ніс, і дід сплачується тим, що у виритому ним котлі замість золота знаходить сміття і всякий чвар.

Було б помилково зводити всі багатства «Вечорів ...» до зображення нечистої сили, до відьом, до їхніх спроб обманути людину за допомогою скарбів і червінців. Залишаються характери, образи, наприклад, Пацюка, Сторченка, Чуба, Шпоньки, його тітоньки, Вакули, в яких зберігаються ліричність, пісенність, гумор.

Але залишається багато і дивного: темний часом світ, творений Гоголем. Ось крадеться до панночки страшна чорна кішка-відьма, кидається на шию і душить її. Ось хоровод утоплениць і серед них відьма-мачуха: *«Тут Левко стал замечать, что тело ее не так светилось, как у прочих: внутри его выделось что-то черное. Вдруг раздался крик: ворон бросился на одну из вереницы, схватил ее, и Левку почудилось, будто у ней выпустились когти и на лице ее сверкнула злобная радость»* (Гоголь, 1982, с.71).

Ще більш похмура, дика і загадкова розповідь про страшного чаклуна: *«И чудится пану Даниле, что уже не небо в светлице, а его собственная опочивальня ... но вместо образов выглядывают страшные лица; на лежанке... но сгустившийся туман покрыл все, и стало опять темно. И опять с чудным звоном осветилась вся светлица розовым светом, и опять стоит колдун неподвижно в чудной чалме своей»* (Гоголь, 1982, с.139). Чи праві по своєму публіцисти, що розгледіли в чаклуні самого письменника, який своїм чаклунським словом та незвичайними художніми закляттями розбестив Росію – Катерину? Чи не нагадують промови чаклуна в темниці промови самого Гоголя?

Все це залишається, але головним все ж у «Вечорах ...» є користь, жадібність, нечиста сила, яка розбещує людей скарбами, багатством. Навіщо все це знадобилося молодому письменнику, закоханому у все земне? Невірний той факт, ніби фантастичне ввів Гоголь у свої повісті, лише підкоряючись зовнішнім літературним впливам – з боку німецьких романтиків, українським билицям і сказанням – з боку Жуковського, Пушкіна, щоб з'єднати світ минулого козацького життя з сучасністю.

Гоголівська фантастика – це не зовнішній і не випадковий прийом. Уберіть чорта, відьом, чаклуна, та твори розваляться не лише сюжетно, але й за своєю ідеєю та змістом. У «Вечорах на хуторі біля Диканьки» фантастика та фольклорна демонологія малюються то в гротескній манері («Ніч перед Різдрвом», «Зачароване місце», «Втрачена

грамота»), то в жахливо-трагічній («Страшна помста»). Фольклорний початок можна простежити не тільки в самому сюжеті, але й у суті конфлікту, що передбачає подолання перешкод та труднощів, з якими зіштовхуються закохані. У Гоголя завдяки «нечистій силі» такі труднощі майже завжди долаються.

Повість містить багато різних чаклувань, які своєрідно перетинаються з реальними подіями так, що сприймаються у творі як належне. У казковий святвечір відбуваються чудеса: чорт краде місяць; Вакула отримує цариціні черевички; Солоха збирає з неба зірки. Вигадане та реальне настільки органічно та оригінально тут переплітаються, що межа між ними стає непомітна:

«- *Что за дьявол! Смотри! смотри, Панас!..*

- *Что? - произнес кум и поднял свою голову также вверх.*

- *Как что? месяца нет!*

- *Что за пропасть! В самом деле нет месяца»* (Гоголь, 1982, с.92-93).

М. Гоголь сильно відчував зло, але воно не пов'язане з суспільним злом, а було глибшим. Воно пов'язане не стільки зі світом космічного зла, скільки зі світом хаосу, безладу в суспільстві, причиною чого був безлад в самій людині, спотворення її душі, що сильно лякало письменника.

Опис природи у збірці «Вечори на хуторі біля Диканьки»

У повістях «Вечорів на хуторі біля Диканьки» Гоголь висловлює свою любов до рідного краю, його людей та природи, історії та народних звичаїв. Тема прекрасної і багатой української природи, де живуть герої, грає тут особливу роль. Письменник активно використовує художні засоби, такі як метафори, епітети, порівняння, уособлення. Видатні описи природи у збірці «Вечори на хуторі біля Диканьки», наприклад, зображення української ночі в «Травневій ночі», відтворення літнього дня в «Сорочинському ярмарку» та зображення Дніпра в «Страшній помсті», написані в піднесеному стилі та являють собою маленькі вірші у прозі.

Таких вражаючих своєю конкретністю зображень, які містяться у творах Пушкіна, Толстого, у Гоголя немає. Переважає загальне, але це загальне, обвіяне таким сильним і захопленим почуттям, так своєрідно переплітається з комічним, залите таким світосяйним блиском, що читач мимоволі піддається чарівності і вже сам домальовує картину. Воронський (2008) писав, що Гоголь по суті не “зображує” природу, він “уявляє” її. Не один із російських письменників не мав такого вражаючого дару уявляти природу. У його слові – щось “шаманське”. Українська ніч при всій чарівності не так чарівна, як вона зображена Гоголем, але ми йому віримо. Віримо навіть і тоді, коли він пише явно неправдоподібне: «*Огромный огненный месяц величественно стал в это время вырезываться из земли. Еще половина его была под землею; а уже весь мир исполнился какого-то торжественного света*» (Гоголь, 1982, с.54). Місяць, який тільки вимальовується з землі, не наповнює світ, тим більше весь, урочистим світлом. Але Гоголь чудово розумів, що “мистецтво завжди умовно”.

Лірична тема «Сорочинського ярмарку» – свято першого, юного кохання. Тут все в щасливій закоханості і ніжно говорить про безмежний, безмірний простір життя і щастя: «*Как упоителен, как роскошен летний день в Малороссии! Как томительно-жарки те часы, когда полдень блещет в тишине и зное, и голубой, неизмеримый океан, сладострастным куполом нагнувшийся над землей, кажется, заснул, весь потонувши в неге, обнимая и сжимая прекрасную в воздушных объятиях своих!*» (Гоголь, 1982, с.11).

Романтична манера викладу, що характеризує «Сорочинському ярмарку», притаманна й «Травневій ночі». Картини мальовничої природи України й тут є невід'ємним елементом: «*Знаете ли вы украинскую ночь? О, вы не знаете украинской ночи! Всмотритесь в нее. С середины неба глядит месяц. Необъятный небесный свод*

раздался, раздвинулся еще необъятнее. Горит и дышит он. Земля вся в серебряном свете; и чудный воздух и прохладно-душен, и полон неги, и движет океан благоуханий. Божественная ночь! Очаровательная ночь! Недвижно, вдохновенно стали леса, полные мрака, и кинули огромную тень от себя. Тихи и покойны эти пруды; холод и мрак вод их угрюмо заключен в темно-зеленые стены садов. Девственные чащи черемух и черешен пугливо протянули свои корни в ключевой холод и изредка лепечут листьями, будто сердясь и негодуя, когда прекрасный ветренник — ночной ветер, подкравишись мгновенно, целует их. Весь ландшафт спит. А сверху все дышит, все дивно, все торжественно. А на душе и необъятно, и чудно, и толпы серебряных видений стройно возникают в ее глубине. Божественная ночь! Очаровательная ночь!...» (Гоголь, 1982, с.54).

А ось уже зимові описи письменника в повісті «Ніч перед Різдом»: «Последний день перед рождеством прошел. Зимняя, ясная ночь поступила. Глянули звезды. Месяц величаво поднялся на небо посветит добрым людям и всему миру, чтобы всем было весело колядовать и славить Христа. Морозило сильнее, чем с утра; но зато так было тихо, что скрип мороза под сапогом слышался за полверсты. Еще ни одна толпа парубков не показывалась под окнами хат; месяц один только заглядывал в них украдкой, как бы вызывая принаряживавшихся девушек выбежать скорее на скрипучий снег. Тут через трубу одной хаты клубами повалился дым и пошел тучею по небу, и вместе с дымом поднялась ведьма верхом на метле» (Гоголь, 1982, с.89).

Вся велична краса, простір, спокій, чистота і глибінь душі батьківщини відображені в ліричному образі Дніпра: «Чуден Днепр при тихой погоде, когда вольно и плавно мчит сквозь леса и горы полные воды свои. Ни зашелхнет; ни прогремит. Глядишь, и не знаешь, идет или не идет его величавая ширина, и чудится, будто весь вылит он из стекла, и будто голубая зеркальная дорога, без меры в ширину, без конца в длину, реет и вьется по зеленому миру. Любо тогда и жаркому солнцу оглядеться с вышины и погрузить лучи в холод стеклянных вод и бережливим лесам ярко осветиться в водах. Зеленокудрые! они толпятся вместе с полевыми цветами к водам и, наклонившись, глядят в них и не наглядятся, и не налюбуются светлым своим зраком, и усмеваются к нему, и приветствуют его, кивая ветвями. В середину же Днепра они не смеют глянуть: никто, кроме солнца и голубого неба, не глядит в него. Редкая птица долетит до середины Днепра. Пышный! ему нет равной реки в мире» (Гоголь, 1982, с.148).

Дніпро у Гоголя представляє образ могутності та краси батьківщини. В образі Дніпра особливо відбивається пісенність поетичної мови письменника. Плавні гоголівські ліричні фрази, його поетичне мовлення передають ритм духу Дніпра: «Синий, синий, ходит он плавным разливом и середь ночи, как середь дня» (Гоголь, 1982, с.149).

Чудові природні картини у Гоголя вражають нас своєю яскравістю, пишністю поетичних фарб. Усі рядки пронизані почуттям захоплення красою української природи. Тільки людина, повна ніжною закоханістю в її красу, могла так вдивитися в неї, так красиво описати її й так точно передати нам свої почуття.

Ментальні характеристики персонажів у «Вечорах на хуторі біля Диканьки»

В творчості Гоголя поєднуються як реальні події, так і фантастичні та історичні образи, що разом змальовують різнобічну модель українського життя. Найліпші риси, такі як людяність, любов до вітчизни, почуття гідності, жвавий та чистий розум, він вбачав у звичайних людях.

Свободолюбний народний зачин «Вечорів на хуторі біля Диканьки» відобразився в образі запорожця, який нерідко зустрічається в творах. Живим втіленням народної

насаги, справжньої любові до вітчизни є відважні борці за батьківщину, такі як Данил Бурульбаш в «Страшній помсті», дід-козак в «Втраченій грамоті».

Хлопці з «Травневої ночі», що замислили подратувати голову та допомогти Левкові, змальовані не тільки як гультаї, а як борці за свої права, які зберегли пам'ять про вольність, якою славилася козацтво. *«Что ж мы, ребята, за холопья? Разве мы не такого рода, как и он? Мы, слава Богу, вольные казаки! Покажем ему, хлопцы, что мы вольные казаки!»* – каже Левко, піднімаючи своїх друзів проти голови (Гоголь, 1982, с.58). Один з парубків пригадує минулу волю козаків: *«Что за воля! Как начнешь беситься — чудится, будто поминаешь давние годы. Любо, вольно на сердце; а душа как будто в раю. Гей, хлопцы, гуляй!»* (Гоголь, 1982, с.59).

Вакула, Левко і Данила Бурульбаш втілюють позитивні риси, які змальовуються в народних піснях і думках. Вакула навіть змусив чорта служити собі та не побоявся з'явитись к цариці в палац, адже його вчинки відзначаються щирим коханням до Оксани.

Тяжка доля народу, життєві негаразди та людське горе, що пов'язані з кріпосництвом, теж мали вплив на Гоголя. Тому навіть в жартівливих творах «Вечорів на хуторі біля Диканьки» можна відзначити нотки журби: *«И тяжело и грустно становится сердцу, и нечем помочь ему»* (Гоголь, 1982, с.34) – така кінцівка повісті «Сорочинський ярмарок».

Не дарма друга частина «Вечорів на хуторі біля Диканьки» містить оповідання «Іван Федорович Шпонька і його тіточка». Цей твір абсолютно відрізняється від казково-поетичної повісті збірки за своєю тематикою і реалістичним мотивом. В ньому письменник виступає як сатирик, який розкриває духовну бідність та кріпосницькі звички поміщиків. У «Вечорах на хуторі біля Диканьки» Гоголь хотів зобразити гордий та вільний народ, повний оптимізму та внутрішньої краси.

«Вечори на хуторі біля Диканьки» були вагомим періодом у творчості письменника, з яких сформувалися наступні його твори. Вони визначили ідеологічну направленість Гоголя.

Мовностилістичні особливості твору «Вечори на хуторі біля Диканьки»

Розуміння мови художнього твору дає змогу повніше відкрити його сутність. Найцікавіше звернутися до мови тих робіт, де слово виступає не тільки способом вираження, але й предметом відображення. Обидві ці функції притаманні повістям «Вечори на хуторі біля Диканьки»

«Вечори на хуторі біля Диканьки» – це цикл повістей з двох книг. Розглядаючи образ розповідача в цьому творі, Гуковський підкреслює принцип розташування повістей за контрастом: патетична поетична манера перемінюється побутовим оповіданням (Мацапура, 2006).

У «Сорочинського ярмарку» відсутній єдиний стиль викладу та завершений образ розповідача. В цій повісті поперемінно зустрічаються:

– оповідь поета-романтика: *«Как упоителен, как роскошен летний день в Малороссии!»* (Гоголь, 1982, с.11);

– мова розповідача-інтелігента: *«Такою роскошью блистал один из дней жаркого августа ...»* (Гоголь, 1982, с.12).

Особливо помітний різкий перехід від елегійної кінцівки «Сорочинського ярмарку»: *«Скучно оставленному! И тяжело и грустно становится сердцу, и нечем помочь ему»* (Гоголь, 1982, с.34) до комічної побутової оповіді на початку «Вечора напередодні Івана Купали»: *«Дед мой (Царство ему Небесное! чтоб ему на том свете елись одни только буханцы пшеничные да маковники в меду!) ...»* (Гоголь, 1982, с.36). Цьому твору притаманне просторіччя: *«Бывало, иногда если упросишь его рассказать»*

что сызнава, то, смотри, что-нибудь да вкинет новое или переиначит так, что узнать нельзя» (Гоголь, 1982, с.35).

Суб'єктивна патетична манера оповіди переважає в «Травневій ночі»: *«Знаете ли вы украинскую ночь? О, вы не знаете украинской ночи!»* (Гоголь, 1982, с.54). Оповідач може характеризуватись лише тим, що захоплюється та надихається українською природою.

В повісті «Втрачена грамота», що розказується Фомою Григоровичем, знову постає побутовий тон, розмовні інтонації та просторіччя – тобто це повне синтаксичне протиставлення твору «Травнева ніч».

Оповідь «Ночі перед Різдом» також веде поет, але інший, ніж в «Травневій ночі»: йому також притаманна любов до батьківщини, однак він менш ліричний, простіший, хоча й має деяку ерудицію.

У творі «Іван Федорович Шпонька і його тітонька» мова літературна, оповідь починається від поета, далі йде до пасічника і до Степана Івановича Курочки, який розповів та записав історію: *«Уже четыре года, как Иван Федорович Шпонька в отставке и живет в хуторе своем Вытребеньках. Когда был он еще Ванюшей, то обучался в гадячском поветовом училище, и надобно сказать, что был преблагонравный и престарательный мальчик»* (Гоголь, 1982, с.162).

В «Зачарованому місці» знову ведеться побутова оповідь від Хоми Григоровича. Перехід від одного стиля оповіди до іншого сильно помітний:

«Между тем в голове тетушки созрел совершенно новый замысел, о котором узнаете в следующей главе» («Іван Федорович Шпонька ...») (Гоголь, 1982, с.183).

«Ей-богу, уже надоело рассказывать! Да что вы думаете? Право, скучно: рассказывай, да и рассказывай, и отвязаться нельзя!» («Зачароване місце») (Гоголь, 1982, с.184).

Гоголь при виданні своїх творів боявся, що його не зрозуміють, тому *«на всякий случай, чтобы не помянули меня недобрый словом»* (Гоголь, 1982, с.9), наводить незрозумілі слова в алфавітному порядку та дає їм пояснення. Ним був представлений словничок із 74 українських слів. Наприклад: *«Бандура - инструмент, род гитары. Батог - кнут»* (Гоголь, 1982, с.9).

Ще одна особливість повістей у «Вечорах на хуторі біля Диканьки» – час дії. Події зображені відносно або минулого, або сучасного. У творах про тогочасність (таких як «Вечір напередодні Івана Купала», «Втрачена грамота», «Страшна помста») фантастика відверто утручається в зміст, включаючи образи, які втілюють злий початок: чорт або люди, які з ним у змові. В повістях, які відносяться до сьогодення, фантастика інша. Тут відсутня пряма настанова на ірреальність подій. Так, у «Сорочинському ярмарку» чутки передають герої, а «дивацтва» – розповідач.

Таким чином, книга, зі сторінок якої на всю широчінь встав світ українського народного життя, з її героїчними переказами і сучасними турботами, хитромудрими витівками парубків і підступами нечистої сили, блищить яскравими свіжими фарбами, вражає оригінальністю і виразністю мови.

Висновки

У науковій роботі розглянуто відображення українських мотивів та фольклору у збірці «Вечори на хуторі біля Диканьки» М.В. Гоголя. Сьогодні, коли ми наново звертаємось до начал духовності, спадщина письменника дає змогу пізнати не лише духовну тогочасність, але й теперішні проблеми в емоціональному, соціальному та моральному плані.

Питання про гоголівські традиції в російській та українській літературах не раз порушувалося в літературознавстві. Дослідники пишуть про особливий характер

двомірності в Гоголя, яка поєднує план фантастичний і план реальний, світ мрії і світ дійсності, про відмову Гоголя від поетизації індивідуалізму, про звернення письменника до народної психології і втілення в повістях ідеї «національного духу» через образи конкретних людей. Літературознавці досліджують українську тематику, мову та фольклор його творів.

Україна зіграла в житті Гоголя велику роль і значним чином вплинула на його творчість. Він був родом з України і гарно знав українські пісні, казки та звичаї. Гоголь любив свою батьківщину, цікавився її історією, традиціями, захоплювався свободолюбним народом України і прославляв його в своїй творчості.

Гоголь звертається до життя українського народу, його історії та побуту. Виражаючи любов до українського народу, Гоголь сформував прекрасний ліричний образ України у збірці «Вечори на хуторі біля Диканьки», що розкривається через пісні й поетичні казки та представлений захопленими поетичними пейзажами, описом душевного укладу та характеру українського народу, його гумору, волелюбності та хоробрості.

У «Вечорах на хуторі біля Диканьки» Гоголь створив міфічні та фантастичні образи, завдяки яким читач має змогу глибше усвідомити проблеми людського буття. Фантастика «Вечорів ...» спирається, передусім, на фантастику народних легенд. Вона побудована в значній своїй частині на тому бадьорому, оптимістичному сприйнятті світу, яке властиве народній творчості.

Українська лексика, фразеологія, сам склад української мови вплинули на мову творів Гоголя, виконуючи певні художні функції. У збірці «Вечори ...» українізм підвищили поетичність любовних пояснень, посилили побутову характерність жанрових сцен, нарешті, загострили комізм сатиричних описів. У ній поєднані різні, часом, протилежні стилі: з одного боку, стиль мовлення поетичної, відчутної розповіді, що досягає патетичних висот, з іншого – побутового просторіччя, інколи навіть лайливих слів і вульгаризмів.

Творчість М. Гоголя об'єктивно належить двом народам і культурам. Те, що його читатимуть, досліджуватимуть у різних контекстах та використовуватимуть багатоманітні методи аналізу його творчості, збагатить наше знання про письменника. Отже, його творчість повинна бути предметом особливої уваги з боку гуманітарної науки.

Список використаних джерел

- Боровик, А. (2006). Ніжинське оточення М. Гоголя: М. Гоголь і К. Базілі. В: В.І. Кузьменко (Ред.), *Матеріали V-ї Всеукраїнської наукової конференції аспірантської та студентської молоді "Від духовних джерел Візантії до сучасної України"* (с. 43–47). Київ: КСУ.
- Варламова, О. (2006). "Выбранные места из переписки с друзьями" Н.В. Гоголя. В: Н.О. Бондар, В.Г. Кучерявец & В.О. Сидоренко (Упор.), *Ніжинська історико-філологічна школа: минуле, сьогодення, майбутнє: Матеріали Третьої міжнародної студентської конференції* (с. 6–7). Ніжин, 2006.
- Воронский, А.К. (2008) [1934]. *Гоголь*. Москва: Молодая гвардия.
- Воропаев, В. (н.д.) *Гоголь и Русско-Украинский вопрос*. Режим доступу: <http://gogol.lit-info.ru/gogol/bio/ukrainskij-vopros.htm>
- Гоголь, Н.В. (1835). *Взгляд на составление Малороссии. Статьи из сборника «Арабески»*. Режим доступу: <http://www.bibliotekar.ru/rusGogol/59.htm>
- Гоголь, Н.В. (1982) [1831-1832]. *Вечера на хуторе близ Диканьки: Повести, изд. пасичником Рудым Паньком*. Харьков: Прапор.
- Грабович, Г. (1994). Гоголь і міф України. *Сучасність*, 9, 77-95.

- Звinyaцьковський, В.Я. (2006). “Смехом твоим ты докажешь...” (еще о природе комического Гоголя). В *VIII Міжнародні Гоголівські читання: Матеріали міжнародної наукової конференції* (с. 61–66). Полтава: ПДПУ.
- Ковальчук, О. (1997). *Буття і страх (Етюд про Гоголя)*. Ніжин: Просвіта.
- Костина, А. (2006). Концепт України в творчестві Гоголя. В: Н.О. Бондар, В.Г. Кучерявець & В.О. Сидоренко (Упор.), *Ніжинська історико-філологічна школа: минуле, сьогодні, майбутнє: Матеріали Третьої міжнародної студентської конференції* (с. 5–13). Ніжин, 2006.
- Крутикова, Н. (1992). *Н.В. Гоголь: Матеріали и исследования*. Київ: Наукова Думка.
- Луцький, Ю. (2002). *Страдництво Миколи Гоголя, знаного також як Ніколай Гоголь*. Київ: Знання України.
- Маланюк, Є. (1959). *Малоросійство*. Нью-Йорк: Вид-во «Вісника» ООЧСУ.
- Манн, Ю. (1994). *Сквозь видный мир смех: Жизнь Н.В.Гоголя. 1809-1835гг.*. Москва: МИРОС.
- Мацапура, В. (2006). Міфопоетичний образ України в Гоголівських “Вечорах на хуторі біля Диканьки”. *Рідний край: науковий публіцистичний художньо-літературний альманах*, 1(14), 99–104.
- Михед, П. (2006). Гоголь із погляду української русистики. *Рідний край: науковий публіцистичний художньо-літературний альманах*, 1(14), 88–98.
- Ніколенко, О. (2006). VIII Гоголівські читання. *Рідний край: науковий публіцистичний художньо-літературний альманах*, 1(14), 175–176.
- Оглоблин, О. (1967). Проблема предків Миколи Гоголя. *Український історик*, 3-4, 86–87.
- Петров, Н. (1884). *Очерки из истории украинской литературы XIX столетия*. Киев.
- Скуратівський, В. (1996). Гоголь у становленні новоукраїнської літератури. *Гоголезнавчі студії*, 1.
- Степаненко, М. & Єнко, Л. (2006). “...На духовній карті людства Гоголеве засяє світовою зорею” (Із життя Заповідника-музею Миколи Гоголя в селі Гоголевому). *Рідний край: науковий публіцистичний художньо-літературний альманах*, 1(14), 147–160.
- Стронецький, О. (2004). *Гоголь: дослідження стилю, філософії, методів та розвитку персонажів*. Львів: Вид-во Львівського ун-ту.
- Томенко, М. (2009). *Український романтик Микола Гоголь*. Режим доступу: <https://tomenko.ua/statti/ukrajinskyj-romantyk-mykola-hohol-3/>
- Українські народні пісні про кохання* (н.д.). Режим доступу: http://ukrfolkart.narod.ru/songs/folk_love_songs.htm
- Хоменко, Н. (2006). Феномен Гоголя. *Рідний край: науковий публіцистичний художньо-літературний альманах*, 1(14), 4–23.
- Чирка, В. В. (Ред.) (2008). *Художній світ Гоголя* [зб. наук.-метод. матеріалів]. Полтава: ПОППО.